

Juhász Valéria

A beszédfejlődés segítése és a nyelvi tudatosság fejlesztése a sikeres olvasásért és tanulásért. Papír-ceruza-dobókocka játékgyűjteménnyel óvodásoknak és kisiskolásoknak (Hódi Ágnes –Tóth Edit)

JUHÁSZ GYULA FELSŐOKTATÁSI KIADÓ. SZEGED. 2023. 196 OLDAL

Elméleti és gyakorlati útmutató a nyelvi fejlesztéshez

Juhász Valéria legújabb könyve, *A beszédfejlődés segítése és a nyelvi tudatosság fejlesztése a sikeres olvasásért és tanulásért: Papír-ceruza-dobókocka játékgyűjteménnyel óvodásoknak és kisiskolásoknak* mélyreható és átfogó munka, amelyben a szerző több évtizedes tapasztalatát és szakmai tudását ötvözi a legfrissebb pedagógiai kutatásokkal, valamint a folyamatosan gyarapodó, az olvasáselsajátítás tudományával kapcsolatos ismeretekkel és eredményekkel. Juhász Valéria az anyanyelv-pedagógia és a gyermeki beszédfejlődés kiváló szakembere, munkássága kiemelkedően gyakorlat-központú. A szerző az anyanyelv és a

beszédfejlődés témakörében számos tanulmányt, könyvet és feladatgyűjteményt írt. Az utóbbi években Juhász Valéria kiemelt figyelmet szentelt a kisgyermekkorú literációs nevelésnek, az írás-olvasás előkészítésének, tanításának és fejlesztésének. Ezekben a kutatási területeken elért eredményeit foglalta össze legújabb könyvében.

A 280 bibliográfiai tételt feldolgozó munka a hazai és a nemzetközi releváns szakirodalom kiváló szintézise mind a tipikus, mind az atipikus nyelvi fejlődésű gyermekek tekintetében arról, hogy a különböző szintű nyelvi elemekre való reflektív képességek hogyan járulnak hozzá az olvasás elsajátításához és a tanulási képességek kialakulásához. A szerző közérthető, mégis tudományos igényességgel értekezik az egyes témakörökről, így az olvasók – szülők, kisgyermeknevelők, óvodapedagógusok, gyógypedagógusok, tanítók, nyelv- és beszédfejlesztők, fejlesztőpedagógusok vagy szakvizsgára készülők – könnyen átlátják és megértik a nyelvi rendszer működését, valamint ennek hozzájárulását az olvasástanuláshoz. A könyv fő- és alcíme két nagy fejezetnek feleltethető meg. *A beszédfejlődés segítése és a nyelvi tudatosság fejlesztése a sikeres olvasásért és tanulásért* tartalmazza mindazokat az elméleti megközelítéseket, amelyek keretbe foglalják a sikeres olvasóvá váláshoz vezető út legfontosabb lépéseiről és tényezőiről rendelkezésre álló tudást, illetve általános ismereteket, míg a *papír-ceruza-dobókocka játékgyűjteménnyel* olyan gyakorlati fogódzkodót

kínál, amely segíti a gyermekek beszédfejlődését és nyelvi tudatosságuk kialakulását. A szerző tehát az elméletet a cselekvés primátusával köti össze, ezzel biztosítva munkája hiánypótló és innovatív jellegét. Teszi ezt úgy, hogy szakszerű, pontos ismereteket nyújt, megmutatja, mit, hogyan fejleszthetünk egy adott játékkal, hogyan tud egy játék hatni – elősegítve ezzel a gyermekek gyorsabb és könnyebb fejlődését.

A bevezetés felhívja az olvasó figyelmét a könyv témájának a fontosságára. Az anyanyelvoktatás és ennek részeként az olvasni tanulás jelentőségét nem lehet elégszer hangsúlyozni. A szerző egy Tolcsvai Nagy Gábortól (2013) vett idézetet alkalmaz felütésként, amely felhívja a figyelmet a fenti területeken végzett pedagógiai munka jelentőségére mind az egyén, mind a társadalom jólétének és jóllétének a szempontjából: „Az anyanyelvoktatás és a nyelvoktatás kiemelkedő jelentőségű képzési terület egy társadalom, egy kultúra működésében. Ezért e pedagógiai terület művelési módja sok tekintetben meghatározza egy közösség jelen idejű és jövőbeli kulturális, gazdasági teljesítményét, megmaradásának esélyét és életminőségét” (Tolcsvai 2013: 351). Az idézet Nietzsche gondolataira is rezonál, amelyeket ugyancsak megjelenít a szerző. A *Bálványok alkonyában* Nietzsche (2010: 54) három feladatot határoz meg, amelyek miatt nevelőre van szükség. „Meg kell tanulni látni, meg kell tanulni gondolkodni, és meg kell tanulni beszélni és írni”, hiszen az anyanyelv a gondolkodás gyökereként és törzseként fontos alapul szolgál minden további területen történő boldoguláshoz. A könyv aktualitását és relevanciáját egyaránt alátámasztják az iskolaérettségi vizsgálatokból származó adatok (Józsa 2004; Hódi et al. 2015; Hódi–Tóth 2016, 2023) és a hazai, valamint a nemzetközi nagymintás olvasásvizsgálatok. Üzenetük egyértelmű: nem dőlhetünk hátra, folyamatos feladatunk az olvasás-szövegértés fogantatás pillanatától fejlődő alapjainak, előkészítéseinek a gondozása, fejlesztése.

A könyv – tagolásának köszönhetően – könnyen követhető és jól olvasható: a szerző minden egyes fejezetben kimerítően – ugyanakkor csak a lényegi részekre szorítkozva – tárgyalja az adott témát. Az első nagyobb tartalmi rész 16 témakört taglal, amely a nyelvfejlődés számos aspektusát érinti, kezdve a nyelvfejlődés faktoraival és az érzékeny időszakok elméletével. A szerző továbbá részletesen elemzi a csecsemőkhöz szóló beszéd összetevőit, kiemelve azokat a tényezőket, amelyek segítik a gyermekek nyelvi készségeinek a kialakulását. A további fejezetekben a korai nyelvi fejlesztés jellemző tevékenységeiről, az óvodai nevelés országos alapprogramjáról, illetve ennek értelmezéséről, korszerűségének a kérdéséről, a kötelező óvodába járásról és ennek várható hatásairól (Hódi–Tóth 2016), továbbá a logopédiai vizsgálatokról is olvashatunk, ezek mind hozzájárulnak a gyermekek nyelvi készségeinek a kialakításához és fejlesztéséhez. A könyv áttekinti az otthoni literációs modellt, bemutatva az informális és a formális literációs nevelés fontosságát; bemutatja a Nemzeti alaptanterv nyelvi tudatosságra vonatkozó előírásait, az olvasás egyszerű modelljét, továbbá értekezik a nyelvi tudatosság különböző szintjeiről, körvonalazva az olvasás és a tanulás sikeres útjait.

A témakörök bővebben az alábbi kitekintéseket tartalmazzák. Az első tematikus egységben (13) a szerző a nyelvfejlődés fő tényezőivel foglalkozik, azaz az egyén nyelvi profiljának a kialakításában meghatározó két faktor, a környezet és a genetika összefüggéseit, hatásait mutatja be. A sikeres nyelvelsajátítás két elméleti megközelítésével foglalkozó következő részben (14–18) megismerhetjük

a kritikus és szenzitív periódusok elméletét, kiemelve ezek szerepét az anyanyelvi fejlődés és az idegen vagy második nyelv elsajátításának a folyamatában. Összegzése minden gyermeknevelésben érintett számára kulcsfontosságú: „...lényeges, hogy a csecsemő minél jobb minőségű és mennyiségű nyelvi inputnak legyen kitéve, hiszen a nyelvvel kapcsolatos neurális hálózatok stabil alakulása ebben a korai életkorban optimális” (18). A következő rész (19–26) az anyanyelv-elsajátítás univerzális sorrendjét tartalmazza, ez az ismeret hozzásegít ahhoz, hogy felfigyeljünk a tipikus fejlődésmentől eltérő gyermekekre, hiszen a lehető legkorábbi prevencióval tudjuk a hólabdaként növekvő/halmozódó további nehézségeket csökkenteni, illetve kiküszöbölni. A preventív szemlélet hangsúlyozása igen fontos, hiszen a mindennapokat még mindig a kudarcalapú intervenciók jellemzik, tehát a diagnózis jellemzően már olyan szakaszban készül el, amikor a nehézségek más területekre is hatnak, és akár jegyben kifejezhető tétjük van. A beszédprodukción és beszédpercepció állomásainak ismertetése után a szerző az olvasót a csecsemőkhöz szóló beszéd nyelvfejlődést támogató összetevőinek a témaköréhez kalauzolja (26–30). Részletesen kifejti, hogy milyen összetevők jellemzik a hatékony és eredményes felnőtt-/gondozói/nevelői beszédet, melyek azok az összetevők, amelyek a fejlesztő/hatékony kisgyermekhez szóló beszéd attribútumai, és ezek hogyan járulnak hozzá a nyelvi készségek kialakulásához. Az anyanyelv-elsajátítás fázisainak sorrendjéhez visszakanyarodva, a következő fontos tematikus egység (30–38) a nyelvi késés és a nyelvfejlődési zavar közötti különbséget elemzi. A szerző nemcsak különbséget tesz a nyelvi késés és zavar között, hanem segítséget nyújt a diagnózis és a megfelelő fejlesztés terén is. Egy további fejezetben (39–44) értekeznek a nyelvfejlődési zavar és a diszlexia közötti különbségről, amelyek „korai tüneteiben számos közös tényező található” (39). Az akár már két éves korban is felismerhető nyelvi késés okán felállított diagnózist követő fejlesztéshez *A korai nyelvi fejlesztés, a beszédindítás jellemző tevékenységei* című alfejezet (44–52) a mindennapokban alkalmazható tippeket és gyakorlatokat mutat be a légzőgyakorlatoktól kezdve az artikulációs mozgásfejlesztő gyakorlatokon keresztül a szókincsfejlesztésen át a szövegalkotásig. A gyermekek életkori sajátosságainak megfelelő gyakorlatok kivitelezéséhez részletes leírást, útmutatót kínál a kötet.

Az *Óvodai nevelés országos alapprogramja a nyelvi készségek fejlesztéséről* című fejezet (53–54) az óvodapedagógus anyanyelvi fejlesztéssel kapcsolatos feladatain keresztül mutatja be az óvodai nevelés egyik meghatározó alapidokumentumát. Az alapprogram, bár a három általános alapfeladat között nevezi meg az anyanyelvi nevelés és értelmi fejlesztés megvalósítását, „az anyanyelvi készségfejlesztésekkel kapcsolatban eléggé általánosan fogalmaz, ami egyrésztől nagy szabadságot biztosít az óvodapedagógusoknak, másrésztől ez a viszonylagosan nagy autonómia meglehetősen variabilitást eredményezhet a különböző óvodapedagógusokhoz, illetve a más-más óvodába járó gyermekek fejlődésében – az iskolai felkészültségüket tekintve” (53). Meg kell jegyezni, hogy az iskolaérettséggel kapcsolatos variabilitást tovább növeli, hogy az óvodapedagógusok, a tanítók és a szülők más-más készségeket azonosítanak ennek esszenciális komponenseiként, továbbá a későbbi sikeres iskolai megfelelést meghatározó képességek, készségek fontosságáról is eltérően gondolkodnak (Kálmán–Tóth 2021). Az óvodai neveléshez kapcsolódóan tesz említést a szerző arról, hogy a hároméves kortól kötelező óvodába járásnak hátránykompenzáló funkciója van, és ennek hatásai várhatóan már most is kimutathatók lesznek az országos kompetenciamérésben (55).

Információt nyújt a kötet a szintén hároméves kortól kötelező logopédiai vizsgálatról, a KOFA 3 és SZÓL-E szűrőeljárásokról, hangsúlyozva a korai felismerés jelentőségét. A fejlődés környezeti tényezőit tovább elemezve kerül előtérbe az informális és a formális literációs nevelés. Ezzel kapcsolatban a szerző röviden összegzi, melyek azok a tényezők, amelyek empirikusan igazoltan hozhatók összefüggésbe az íráshoz és az olvasáshoz tartozó képességek kibontakozásával, kibontakoztatásával. A fejezet végén a literációs nevelést segítő számos szakirodalmat és weboldalt találunk.

A köznevelés első formális színteréről, az óvodából az iskolába, valamint a nyelvi tudatosságból a metanyelvi tudatosságba nyújt átvezetést a következő fejezet (62–66), amely a Nemzeti alaptanterv nyelvi tudatosságra vonatkozó előírásait ismerteti az alsó tagozat végére elvárt sztenderdek alapján. A következő részekben (68–96) a nyelvi tudatosság fonológiai, ortográfiai, morfológiai, szemantikai, szintaktikai és pragmatikai szintjeinek nyelvi fejlődésben játszott szerepéről van szó. Az egyes szintek részletes tárgyalása mellett a leírás kitér a fejlesztésükhöz használható – többek között – humoros módszerekre is. A gyakorlati dimenzió megalapozásaként a játékpedagógia történeti gyökereibe kalauzol a szerző, és ismerteti a feladat-játék kontinuumot, amely annak értelmezéséhez nyújt keretet, hogy az egyén mit tekint játéknak, mennyire érzi játéknak vagy feladatnak az adott gyakorlatot. Olvasható az edukatív játék és a játékos feladat definíciója is. Fontos pedagógiai üzenet, hogy a játékoság mértéke nem a pedagógus szemüvegén keresztül állapítható meg, hanem a gyermek, a tanuló kognitív, szociális jellemzőitől, játéktapasztalatától stb. függ.

A közel 80 oldalas játékgyűjtemény (101–176) nemcsak kisebb és nagyobb írott és beszélt nyelvi egységekkel (szavak, mondatok, beszédhangok, betűk) megvalósítható játéklehetőségeket mutat be, de az elemi számolás játékos fejlesztéséhez is mankót kaphatunk. Olyan társasjátékokat ajánl a szerző, amelyek alkalmasak a nyelvi, kommunikációs és egyéb területek fejlesztésére óvodáskor előtt és óvodáskorban egyaránt. Táblázatba szervezett információk segítenek az ajánlott életkori sáv azonosításában, de kiindulópontként használhatók a játék által fejlesztett területek, azaz kereshetünk a játék által fejlesztett területek oszlopában is. A szerző a könyv második nagy, játékpedagógiával foglalkozó egységében számos praktikus játékötlettel szolgál, amelyek segítik a szavakkal, a szótagokkal, a hangokkal, a rímekkel, a mondatokkal és a kommunikációs társasjátékokkal történő játékos tanulást. A szerző a *játékok* és nem a *játékos feladatok* kifejezést használja, utalva arra, hogy ebben a megcélzott, a nyelvi fejlődés szempontjából nagyon szenzitív időszakban a gyerekek játszanak, játékokon keresztül lehet kapcsolódni hozzájuk, fejleszteni őket, és a játékok maguk is olyanok, hogy azokat a gyerekek valóban játékként tudják megélni. Mindamellet nem igényelnek speciális eszközöket, teret, bárhol eszköz nélkül vagy egy papír és ceruza, esetleg egy dobókocka segítségével játszhatók. A részletes, pontos leírásnak köszönhetően világos, mit, miért és hogyan tud tenni akár a szakember, akár egy tudatos szülő gyermeke nyelvi fejlődése érdekében.

A könyv végén további adalékul szolgálnak a hagyományos (könyv és társasjáték) és online – akár telefonra letölthető – források a beszédfejlődés segítéséhez és a nyelvi tudatosság fejlesztéséhez. A könyv kiemelkedő érdeme, hogy a gyakorlati példák élvezetessé teszik az olvasást, és segítik a könyv elméleti részeinek elmélyült megértését. A kötet minden egyes fejezetét áthatja az anyanyelv-

pedagógia szellemisége. Juhász Valéria részletesen kifejti, hogyan lehet a játékot hatékony eszközként felhasználni a nyelvi fejlesztésben. A játékok nem csupán szórakoztató elfoglaltságok, hanem tudatosan tervezett eszközök, amelyek segítik a gyermekek szókincsének a bővülését, a beszédértésüket és a nyelvi tudatosságukat. Mindezeket tovább gazdagítja Juhász Valéria személyes ajánlója, amelyet a szerző egy YouTube-videóban mutat be (1). Az ajánlóban további érdekes részletek találhatók a könyv létrejöttéről, a benne található eszközökről, a könyv mögötti személyes indíttatásokról, így is tovább mélyítve az olvasó élményét és megértését.

Összegzésképpen elmondható, hogy a könyv nem csupán elméleti kereteket nyújt, hanem konkrét és gyakorlatias eszközöket is ad a gyermekek nyelvi fejlesztéséhez. Kiváló szakmai alapot kínál mindenkinek, aki a kisgyermekkor nyelvi fejlesztés terén szeretne hatékony és játékos eszközöket alkalmazni. A könyv magalapozott elméleti áttekintése és gyakorlati példái révén hozzájárul a kisgyermek nyelvi kompetenciáinak a fejlesztéséhez, így a benne olvasható információk széles rétegek számára relevánsak lehetnek. Juhász Valéria munkája nem csupán egy újabb pedagógiai kiadvány a piacon, hanem egy átfogó munka, amely a gyermeki nyelvfejlődésről alkotott szemléletünket, a fejlesztéssel kapcsolatos eszköztárunkat gazdagítja. A könyv a kutatói közösség, a pedagógusok és a szülők számára egyaránt értékes, és hozzájárul a kisgyermekkor literációs nevelés területén folyó tudományos és pedagógiai párbeszédhez. A kiadvány ajánlható továbbá minden olyan érdeklődő számára, aki akár a gyermeknevelésben, akár a nyelvtudományban való szakmai fejlődést tűzi ki célként, vagy az anyanyelvi nevelés terén szeretne mélyebb ismereteket szerezni.

Irodalom

- Hódi Ágnes – B. Németh Mária – Korom Erzsébet – Tóth Edit 2015. A Máté-effektus: a gyengén és jól olvasó tanulók jellemzése a tanulás környezeti és affektív jellemzői mentén. *Iskolakultúra* 25(4): 18–30. <https://doi.org/10.17543/ISKKULT.2015.4.18>
- Hódi Ágnes – Tóth Edit 2016. A különböző szocioökonómiai státuszú tanulók iskolakezdekor mért elemi alapkészségeinek és a későbbi szövegértés teljesítményének alakulása az óvodában eltöltött évek tükrében. *Iskolakultúra* 26(9): 51–72. <https://doi.org/10.17543/ISKKULT.2016.9.51>
- Hódi Ágnes – Tóth Edit 2023. Exploring the Opportunities for Online Assessment of Phonological Awareness at the Beginning of Schooling. *International Journal of Early Childhood*. <https://doi.org/10.1007/s13158-023-00357-y> (2024. január 14.)
- Józsa Krisztián 2004. Az első osztályos tanulók elemi alapkészségeinek fejlettsége – Egy longitudinális kutatás első mérési pontja. *Iskolakultúra* 14(11): 3–16.
- Kálmán László – Tóth Edit 2021. Óvodapedagógusok, tanítók és szülők vélekedései az iskolakészültségről. *Iskolakultúra* 31(09): 3–24. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2021.09.3>
- Nietzsche, Friedrich 2010. *A bálványok alkonya – avagy miként filozofálunk a kalapáccsal*. Attraktor Kiadó. Máriabesenyő–Gödöllő.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó. Budapest.

(1) A könyv videós ismertetője. <https://www.youtube.com/watch?v=2uKFtVxWRxU> (2024. február 24.)

Hódi, Ágnes – Tóth, Edit: Theoretical and practical guide to language development

Az írás szerzőiről

Hódi Ágnes
főiskolai docens
Szegedi Tudományegyetem
Juhász Gyula Pedagógusképző Kar
Alkalmazott Pedagógiai Intézet

hodi.agnes[kukac]szte.hu
ORCID: 0000-0003-0325-1449

Tóth Edit
egyetemi adjunktus
Szegedi Tudományegyetem
Pedagógiai Értékelés és Tervezés Tanszék

tothedit[kukac]edpsy.u-szeged.hu
ORCID: 0000-0001-9281-5730